

Cilt: VIII

Mayıs 1932

Sayı: 3

DARÜLFÜNUN EDEBİYAT FAKÜLTESİ MECMUASI

11 MART 1991

FELSEFE, İÇTİMAİYAT, TARİH,
COĞRAFYA, EDEBİYAT

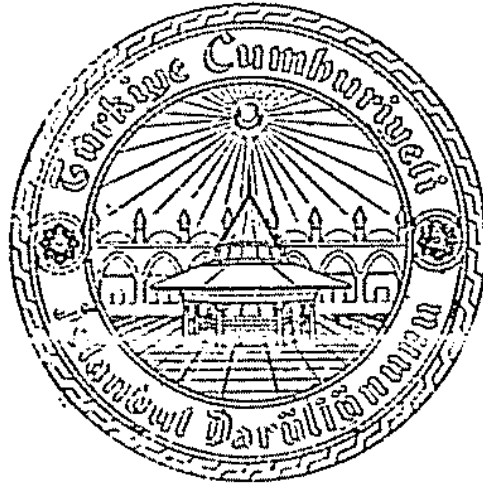
İKİ AYDA BİR NEŞROLUNUR

BU SAYIDA:

MAKALELER

Sahife

Türk hizmetinde Kırıl Tököli İmre : Ahmet Refik B.	3 - 60
Beynelmilel Ekonominin Coğrafi yeni safhaları : Macit B.	60 - 96
Şahsiyet ruhiyatı ve Testler usulü : Mustafa Şekip B.	96 - 106
Nüfuz kesafeti haritaları : Hamit Sadi B.	106 - 110
Bir tenkide cevap : Mehmet Emin B.	111 - 117

— İSTANBUL —
MATBAACILIK ve NEŞRİYAT
TÜRK ANONİM ŞİRKETİ
— 1932 —

Şahsiyet Ruhiyatı

Ve

Testler Usulu

Konferansımın pratik ruhiyata hasredilmesi icabetmekle beraber nazariyeyi büsbütün ihmal etmek pek yanlış olur. Söze başlamazdan evvel ruhiyatın ameliyat ve nazariyatçıları arasında cari teessüfe şayan ayrılık üzerinde bir az durmak lâzımdır. Çünkü amel ve nazar birbirlerine bağlıdır. Pratik hayat nazariyata mütemadiyen yeni meseleler vazettiği gibi kendi ihtiyaçlarına mutabık yeni arama usulleri de talep eder; fazla olarak onu mücerret mefhumlarda ve hayata yabancı bir şemacılıkta saplanıp kalmaktan da kurtarır. Buna mukabil nazariye dahi tatbikatçıya yeni noktai nazarlar ve yeni fikirler verir ve ameliyatçı ancak bu sayede geçkin, kühne telâkki ve usullere saplanıp kalmaktan kurtulur.

Burada size elyevm diğer memleketlerde vukua gelmekle beraber Almanyada ihtimal her yerden daha mahsüs bir tarzda vâki olan büyük bir tekâmülden, yani ruhiyat prensiplerinin tahavvülünden bahsetmek istiyorum: kaniim ki bu tekâmül pratik psikoteknik ve onun usullerine pek kuvvetli aksülameller yapacaktır. Hattâ bu aksülamelleri daha şimdiden bekleyebiliriz; çünkü sırf nazariye sahasında bile olsa hayata diğerlerinden çok daha yakın telâkkilere sahip olunduğunu, muasır kültüre ve bu kültürün pratik zaruretlerine çok daha yakından cevap verilebildiğini görmekteyiz. Mevzuubahs olan bu tekâmül, «şahsiyetçi - personnaliste» bir telâkki ve bunun üzerine kurulmuş bir ilim parçası, bir şahsiyet tetkiki, bir kelime ile «personnalistique»dir.

Yeni nazariyenin merkezini teşkil eden şahıs mefhumunun tam bir tetkiki bunun gibi daha bir çok celseler isteyeceğinden biz burada şahsiyetin esasını şu iki düstura irca eden kısa ve tok mâruzatla iktifa edeceğiz: 1° «Şahıs, bir bütünlüktür (Ganzheit) ». 2° «şahıs bir derinliğe maliktir».

1 — Şahıs bir bütünlüktür. — İnsanda her ne buluyorsak, yani şuur haletleri kadar vücudunun aksam ve hareketleri, amelleri kadar intibakları, istidatları kadar temayülleri hiç bir zaman sırf kendilerine has bir mana ve müstakil bir mevcudiyeti haiz münferit unsurlar değildir. Bunlar olsa olsa beşerî fert dediğimiz şahsın kendi kendini yaratan ve zekâvetle taazzuv eden canlı bir bütünün hakikî bir muhtariyete malik olmayan muhtelif halet ve vecihleridir; insan bir mozaik olmadığından mozaik gibi tavsif edilemez. Bunun içindir ki bir sıra testlerin neticeleri

ile bize bir insan sureti çıkartmağı gozetleyen butun tegebbusler prensip itibariyle hatalıdır. Yalnız bunu soylemek, tahlil Mzumsuzdur demegi bittabi ifade etmez; çünkü **her** biri ayrı ayrı tahkik edilmeleri icabeden teferruat derinleştirilmedikçe ilim yapılamaz. Şu kadar var ki tahlil de **hiç** bir zaman bütün yeniden mezcü terkibe kâfi gelecek «unsurlar»ı, yani basit vahdetleri meydana çıkaramaz. Çünkü evvel beewel ayrılan her unsur kendine has olan manayı ancak şahsiyet **bütünlüğü** içinde **aldığı** mevkiden kazanır; bunun için her tahlil **şahsiyetin heyeti umumîyesine olan münasebeti** noktai nazardan usulü dairesinde tamamlanmak icabeder. Bu tezin manasını şu iki misal ile anlatalım:

a) İnsanı biri **maddi**, diğeri **ruhi** iki kısma ayıran telâkki big şüphesiz **bazı** ilmî meseleler için zaruri ise de bu kabil diğeri meselelerin bir çoğu için büyük bir engeldir. Bu iki sahanın bir çok miinasebetlerini ihtar etmek ve iş igten geçtikten sonra bir fizyolojik ruhiyat ve ilâh... ile bu tefriki kaldırmaya çalışmak kifayet etmez; hatta burada hazır bulunan muhterem zevat arasında bile bir tarafta ruhi vakıâlardan hareket ederek uzvi vakıâalara doğru bir kopru kurmaya çalışanlar, diğeri tarafta da cismani vetirelerden hareketle ruhi vetirelere varmağa uğraşan doktor ve fizyolojistler görüyoruz. Demek ki bunlar da cismani ve ruhiyi birbirlerinden evvel beevvel tefrik edilebilir taharri mevzuları telâkki eden bir faraziyeden hareket ediyorlar. Halbuki yanlış olan igte asıl bu faraziye dir. Doğrudan doğruya olan mutalar ise ancak şahsi komportman [1] tavırlarıdır ki bunlar gayelerinin vahdeti içinde «**cismani**» ve «**ruhi**» tefrikinin Wesinde, daha doğrusu bu tefrikten eweldirler. İnsanın bu iki vecihi şahsiyette o kadar birdir ki bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir. **Psikofizik noktai nazardan bunlar ne yalnız ruhi, ne de yalnız cismani olmayıp** üçüncü bir şeydir. Meselâ iradi bir ameli, bir ifade hâdişesini, kelâmî bir beyanı alahm. Hiç şüphe yok ki bu şahsi hareketleri bir taraftan hareki, diğeri taraftan şuurî olmak üzere ikiye ayırarak sunî bir taksim yapabiliriz; fakat bunu yapmakla şahsî ve bütün olan hâdisenin manalı tertibini **kırıp** dökmüş ve hareketin şahsi manasına nazaran tamamen indî hudutlar ve bolmeler koymuş oluruz.

Psikoteknikten de bir misal almak lâzım gelirse mehareti tecrübesi hakkında da aynı şey soylenebilir. Meselâ bir mehareti testi **kullandığı** mız zaman tetkik ettiğimiz şey acaba sadece hareki bir beden faaliyeti midir, yoksa sadece şuur veya gayri şuurda husule gelen ruhî vetireler mi, yahut ta bunların bir mecmuu mıdır? Hayır, bunlardan **hiç** biri değildir. Bizim tetkik ettiğimiz gey kendi vahdeti içinde manalı olan ve ancak bu şekilde bulunduğu zaman bize şahsî bir kabiliyet veya kabiliyetsizlik hakkında hüküm verdirebilecek olan tam bir şahsi harekettir. Bu fiilde maddî ve ruhi diye gösterilen miirekkibat, hakiki ve mühim olmakla beraber dahil oldukları vahdete nispetle tamamen tâlidirler. Hatta bu mânada işin «**bedenî**» ve «**zihni**» ve «**kafa**» igleri diye ideal

[1] Hatti hareket, mukabele, davranma demektir. M. S.

bir surette tefrikleri bile inhisarcı manalarını kaybederler. Çünkü her iş psikofizik noktai nazardan ne bedenî, ne de zihnî olup üçüncü bir şeydir; hatta işin gayesi bir halde daha çok maddî ve diğer halde daha çok zihnî olsa bile hal yine böyledir. Zahren ruha en haricî gibi görünen yeknasak bir faaliyet bile hakikatta şahsiyetin en derin ve en temelli izzatı ve temayüllerinden doğar; bunların dahi en şiddetli ruhi ilca ve defilere tâbi bulunabileceğini hemen gösterebilmek için psikoteknik meselelerinde esas bir manası olan «yeknasaklık», veya «ittirad» mefhumuna işaret etmek kifayet eder.

Bu ve bunun gibi daha bir çok misaller bize bölünemez olan insanın fizioloji ve ruhiyata mukaddem olacak ilmî bir tetkikin zarureti, bir kelime ile «personnalistique»in ehemmiyetini daha şimdiden gösterir.

b) Bu yeni tetkik ve telâkki tarzı muayyen bir faaliyeti mümkün olduğu kadar basit ve iptidai unsurlarına ayırmaya çalışan ve ruhi unsurları tetkik ettiği için unsur testleri tesmiye edilen testler usulüne karşı dahi yeni bir vaziyet ve yeni bir görüş edinmeği istetir. Tabiat ilimlerine benzetmek ümidiyle psikoteknike de alınmış ve burada itibarının bir kısmını hâlâ kaybetmemiş ve şöyle hülâsa edilebilen dogmatik bir prensip vardır: beşerî bir fiili iptidai fonksiyonlarına ne kadar çok tahlil ve irca eder ve sonra bu fonksiyonları ayrı ayrı ve teferruatiyle ne kadar çok tetkik edersek bu fiillerin hakikî bünye ve kuruluşlarını o nisbette daha iyi anlarız. İşte bu prensipin sevkıyledir ki bir fiilin en basit eczası ekseriya ölçüsü çok karışık aletlerle sahih bir surette tesbit olunmağa çalışılır ve meselâ aksülâmel müddeti, rüyet kabiliyetinin tayini, yeknasak tenbihler serisine karşılık hassasiyet ve hafızanın aksülâmel-leri gibi şeyler tayin edilmeye uğraşılırdı. Fakat bu dogmatik prensipi gütmeye artık imkân kalmamıştır; hattâ denebilir ki bugünkü temayül bunun tam aksi olan bir tezi müdafaaya doğrudur. Unsur testleri ve bunların münferit tatbikleri vasıtasıyla bir şahsiyetin esas ve mahiyetine yaklaşmak şöyle dursun bilâkis daha uzaklaşıyoruz; çünkü tespit edici aletler vasıtasıyla aksülâmel ölçülmüş olan bir ferdin seri, veya batî olarak bulunan aksülâmel müddetinin hakikî hayatın manalı bir meselesi karşısında yapacağı aksülâmel müddeti ile tevafuk edeceğini zannetmek aslâ doğru değildir.

Aynı veçhile hatların iki veya üç müsavi kısma indi taksimi şekli altında yapılmış rüyet tecrübesi neticesinde elde edilmiş şu veya bu malûmat da tecrübe edilen şahsın hakikî mekânlarda, müspet ve muayyen canlı bir mesele karşısında alacağı vaziyetin vereceği neticeye hiç te benzemeyebilir. İşte bütün bunlar son derecede unsuri olan testler usulünden ahiren alınan neticelerin neden meşkûk ve âdi kıymetlerde olduğunu pek güzel anlatır. Meselâ muhtelif tecrübe usullerile yapılmış rüyet kabiliyeti tecrübelerinin mütekabil münasebetleri ve bunların meslekî çalışmada elde edilmiş kontrol tecrübeleriyle mukayeseleri pek az sayanı memnuniyet çıkarmıştır; daha diğer bir çok basit testlerde de aynı hal görülür.

Bilmeli ki şahsî hayatın bütün uzviyeti ile yekvücut olan bir amel, yalnız başına ve sun'î bir tarzda elde edilmiş haricen aynı olan bir amelden büsbütün başkadır. Kökleri şahsiyette olan birinci amel kudretlerini ferdî kabiliyetlerin en muhtelif mıntakalarından toplayabildiği halde sun'î bir tarzda elde edilen aynı amel, besatetçi bir telâkki tarafından sırf hususî ve sun'î bir kabiliyete tâbi kılınmak istenmiştir. Halbuki sadece şahsa hassolan bu uzvî vahdettir ki ferde gayesine en mutabık olan vasıtalar hazinesini amade bulundurur.

Meselâ - yalnız bir misal vermek üzere - rüyetteki bir kusur, ya lemsî bir idrak vasıtasıyla, yahut ta mantikî - riyazîî zihnî bir inşa ve istidlâl ile telâfi olunabilir; bazı ahvalde yardımcı, veya «vekil fonksiyonlar»ın kuvvetlice müessir olabilmeleri için yapılacak fiilin bütün şahsiyetin olanca kabiliyetlerini kullanmaya fırsat vermesi kâfidir. Bu mukaddimattan psikoteknik tetkik usullerinin tatbikatı hususunda iki mühim netice çıkar:

a) Saiy tecrübesi - l'épreuve du travail - prensipini gittikçe inkişâf ettirmek lâzımdır. Biz Almanya'da saiyy tecrübesi dediğimiz zaman meslekî faaliyetten kopya edilmiş bizatihi manalı bir fiil üzerinde tetkikat yapmak usullerini anlıyoruz. Saiy tecrübesinin hakikî meslekî saiyden farkı bir az daha basit (yalnız bu basitlik hiç bir zaman fiilin «unsurlar»a kadar tahliline gitmemelidir); daha kontrole tâbi, daha mütenevvî, tecrübi ölçüye daha müsait olmasından ibarettir. Bu tecrübe, unsur testi tecrübelerinden bambaşka malûmat ve neticeler verir. Zira bütün şahsî dinamizmin aksülamelini uyandırdıktan başka afakî bir surette ölçülebilir tecrübi kıymetlerin yanında bir de çalışış tarzı, «muavin fonksiyonlar» ve ilâh... hakkında da müşahedeler elde etmeğe müsait olur.

b) Bundan başka unsur testleri dahi kıymetlerini yeni bir noktâ nazarıdan muhafaza ederler. Çünkü bu tahavvüle nazaran meselâ pek iptidai olan kısmî kabiliyetlerin tetkiki bir dereceye kadar terkedilip süje [1] ye fiilinde az çok tavîlik, komportmanında bir intihap yeri bırakan testler tercih ve fazla olarak testin muayyen her bir neticesi muayyen bir melemenin eseri olarak gösterilmekten içtinap olunacaktır. (Bu hususta verilen mutat şemalî sertifikalar yeniden gözden geçirilmek iktiza eder). Bununla beraber teşhis ve keşifleri koymak için birbirlerinden çok farklı testler serisi kullanılabilir: kontrol tecrübeleri de göstermiştir ki meharretle tertip edilmiş muhtelif bir test serisinden çıkan kıymetler meslekî hayatın verdiği pratik neticelerle çok kere tamamen mutabıktırlar. Yalnız bunu nazari olarak aceba nasıl izah etmeli? Şüphesiz ki bu izah, eskiden zannedildiği gibi bir sıra testlerin verdiği neticeler birbirlerinden müstakil kabiliyet guruplarının bir mozaikini tasvir eder gibi düşünölmeyecektir. Çünkü münferit bir testin neticesi şahsiyetin bilhassa bazı cihet veya âmilleri tebaruz ettirirken bütün bir şahsiyetin aksülamelini temsil ediyordur. Hattâ bu kabil testlerin bir çoğu her defa

1 Üzerinde tecrübe yapılan kimse demektir.

sında başka başka ve yeni yeni vecihleri aydınlatmak, tabir caiz ise «rüyet merkezini değiştirmek suretiyle bütün insanı birden tecrübe eder. Elhasıl bütün bu bir sıra testlerin neticeleri bir anasır yığınınından ibaret olmayıp vaziyet ve rüyet merkezleri değişmek üzere faal şahsiyetten alınmış bir makta'lar sistemidir.

2. Şahsiyetin bir de derinliği vardır. Yeni şahsiyet ruhiyatı şahsın yeni bir buudunu bulmuştur. Şahsî hayat vetire «processus» ve haletlerinin hemzamanlık ve teakubunu sadece satıh üzerinde yürütmez, aynı zamanda muhtelif derinliklerde tabakalardan terekküp eden bir hacme, amudî bir bünyeye de maliktir. Her insanda bir «satıh» a daha yakın yani bilvasıta bir ifade ile tezahür eden ve haricî alemle temasta olan tabakalar, bir de harice aksetmeyip başklarına ve ekseriya tevlit etmek iktidarında bulunduğu en şiddetli neticelere rağmen nefsin kendisine bile meçhul kalan daha derin, daha içerlek tabakalar vardır. Farklılaşmış ve incelmış kültürüyle insanı içinde bulunduğu zamanın seviyesinde tutan tabakalar olduğu gibi hayvanî insiyak veya iptidai devirlerden kalma unutulmuş eski tabakalar da vardır.

Olgunlukları insanın yaşına ve reşitliğine tekabül eden tabakalar olduğu gibi çocukluk ve bülüğ çağlarından arta kalan tabakalar da vardır. (Puérilisme, infantilisme).

Yine öyle tabakalar vardır ki insan bunların içinde fiil ve tavırlarına en ciddi bir hâl verir; içtimai ve medenî hayatın bütün vetirelerinde mes'uliyetini ve bunun bütün neticelerini tekeffül eder; - yine öyle tabakalar vardır ki insan bunlarda eşya ile ve kendi kendisiyle oynar ve bir hayallar alemi içinde yaşar; - nihayet öyle mutavassıt tabakalar vardır ki burada ciddiyet şuuru hakikî bir oyun tavrı ile karakteristik bir tezat yapar. («Ciddî oyun» - ernst spiel).

Bu tabakaların daha bir çok neveleri varsa da bunları saymak lüzumsuzdur; burada asıl ehemmiyetli olan nokta tabakaların derinlik prensipinin vazolunmasıdır. Vakıâ şimdiye kadar psikanaliz ve ferdî ruhiyat (Adler)ın takip ettiği gibi «derin ruhiyat» namıyla anılan ruhiyatlarda derinlik buudunun ehemmiyeti pek iyi tanınmışsa da kaba bir takım basitleştirmelerle mesele haksız olarak birdenbire kolaylaştırılmıştır. Derinlik meselesini vazederken sakınılacak bir tehlike var ki o da biri «çekirdek» namıyla aslî, diğeri «kabuk» namıyla tâli bir tabakanın tefriki suretiyle ruhun tabakalarını iki dereceye indirmektir. Dahası var: bu arzettiğim ruhiyatlarda ancak muhtevasiyle muayyen olan şahsiyetin tek bir unsurunda «çekirdek» görülüyor ve geri kalan unsurlar tâli, müştak, çekirdeğin sadece bir indrası veya munzam yabancı bir cisim gibi mülâhaza olunuyor. Meselâ bunlardan biri cinsî temayülü, diğeri de nefsin kendini tahkim ve tahmil temayülünü şahsiyetin merkezi yapmıştır. Freud'ün psikanalizi ile Adler'in ferdî ruhiyatının yaptıkları hatalar da işte bunlardır.

Takdir edersiniz ki şahsî hayatın bu kabil daha bir çok temayüllerine «personula», yani «fert tohumu, fert zerresi» namile mutlak bir

kıymet ve paye vermek ve bütün diğer temayülleri sırf bunun değişmiş, yükseltilmiş, kıyafeti başkalaşmış, haricileşmiş nevileri olarak düşünmek pek âlâ mümkündür.

Şahsiyet hakkındaki bütün bu ikilikçi telâkkilere karşı şahsiyetçi nazariye hattâ tabakalar meselesinde bile bütünün vahdeti noktai nazarını temsil eder. Şahsiyetin özünü filân veya filân hususî tabaka veya temayül teşkil etmeyip tabaka vakıâsının kendisi, yani muhtelif tabakaların birbirleriyle olan giriftlikleri, tearuz ve münasebetleri teşkil eder. Her ferdiyetin kendine has vasfını tayin eden şey dâhi cüz' olan aslî bir temayül değil, heyeti umumiyenin terkküp ve imtizacıdır. Burada muhtelif tabakalardaki fa'al kuvvetler arasında çeşit çeşit tearuzlar ve hattâ zahirî ayrılıklar olabilir; buna rağmen içinde her tabakanın kendi yeri, zarureti ve manası olan şahsî vahdetin teşekkülünde esas yine sistemin heyeti umumiyesidir. Ruhun ifadelerini «sathî», «haricî» tabaka gibi menfi bir manada tefsir etmek tam bir hata olur; ferdin kendisini bilâvasıta harice aksettiren ve muhiti ile münasebete getiren bir ruhun bu tabakaları, yalnız kendince malûm ve hattâ belki de kendine bile meş'ur olmayan en derin tabakalardan daha az «esaslı» değildirler. Burada en hakikî olan şey, bu muhtelif vecihler ve tabakalar arasında mevcut olan uzvî münasebetlerdir.

Bu yeni telâkkiden psikoteknikin istifadesi acaba ne olabilir?

Tecrübi bir testten alınacak neticenin bize doğrudan doğruya öğreteceği şeyin ancak sathî tabakaya ait olacağı meydandadır. Çünkü böyle bir tecrübeye insan haricî bir tenbihe (yani meseleye) karşı harice müteveccih ve başkaları tarafından malûm olabilen bir fiil ile mukabelede bulunur. Bu kabil tecrübeler daima ve her yerde aksülâmel yapan insanı, daha doğrusu insanın aksülâmel yapan tarafını göstermekte olduğu için bunları tamamlayacak bir usul yerine geçebilecek ve tav'î fiil ve hattı hareketlere daha yaklaşacak bir usul çoktanberi zaten aranmakta idi. En dekik tecrübe tekniğinin bile müşahede usulünü lüzumsuz kılamayacağını, ve bu usulün de tekemmül ettirilebileceğini, müşahede ve tenvir şemaları imal olunabileceğini ve ilâh... işte bunun için daima tekrar etmiştim. Müşahede aynı zamanda tefahhussus derunî şeklinde de kullanılabilir; meselâ tetkik edilmek istenen şahsa meslek ve sairesini intihap ettiren arzu, temayül ve saikleri sorularak malûmat alınabilir. Fakat bu da bizim sualimize henüz bir cevap vermiş sayılmaz. Bu noktada tecribin mümasili olan müşahede dahi bize doğrudan doğruya ancak görünürü, haricî olanı ve binnetice sathî tabakalardan gelenleri verir. Hatta ferdin kendi kendini müşahedesini bile bize sadece şuurun üst tabakasına varan şeyi meydana çıkarır. Fakat biz daha derinlere, alt tabakalara, tahteshuur ve gayrişuurun ilca çarklarına, bu derin tabakaların tecrube, haricî ve derunî müşahedeye müsait olan sathî tabakalarla girift olduğu yerlere nüfuz etmeğe, hulâsa tefsir etmeye mecburuz. Bunun çok zamandanberi yapıldığı şüphesizdir. Nitekim psikanalizci tefsir eder, grafolog - el yazısı mütehassısı - tefsir eder; hattâ psikoteknikçi bile tecrübi neticeleri aştığı dakikada tef-

sir eder. Fakat bu tefsirler ilmi kat'iyet, kıymet ve vicdandan henüz pek uzaktırlar. Şahsiyetin basit bir çekirdeği olduğunu ve diğer bütün ruhi halleri bu basit çekirdeğe irca etmek lâzım geldiğini iddia eden psikanalizcilerde olduğu gibi bu tefsir bazen de tek cephelidir. Her seciye vasfına, her kabiliyet istikametine muayyen bir derinlik atfeden bir çok grafolog ve psikoteknikçilerin tefsirleri gibi bu da henüz amatörce bir şeydir. Yahut ta her türlü ilmi usule yabancı ve ferdiyetin şe'niyetlerini çok ince bir maharetle temyiz etmek mevhibesine malik bir çok profsyonel psikoteknikçilerde görüldüğü gibi sırf hâdsidir. Fakat bu harirkûlâde vergi nadirdir! Hem de bu kadar kadsî bir tarzda sezilmiş olan beşer fiziynomisinin hakikate tekabül ettiğini temin edecek olan nedir?

İlmi taharri burada henüz farkına varılmış olan bir vazife karşısındadır: **İnsanın psikolojik tefsirinin noktai nazar, kanun ve miyarlarını tespit etmek.** Bugüne gelinceye kadar bu vadide usul, tarz veya tefsir denemeleri namına ne varsa hepsi ilk araştırmalardan başka bir şey değildirler. Bunu söylemekle insanı hadsî bir surette sezmeğe çalışmanın ilme hiç bir zaman faideli olmayacağını iddia etmiyorum. Şu kadar var ki bu hads hem daha ince, hem de daha emin olmalı ve tamamlanmalıdır; çünkü hads, hayatın en muğlak vaziyetlerinde ve bilhassa ruhi tabakaları en çok farklılaşmış fertlerde çok çabuk muvaffakiyetsizliğe düşer. Vakiâ «personnalistique» bir tefsir usulünün vücade getirilmesi daha bir çok zamanlar ister; bununla beraber işe hemen başlamak lâzımdır. Şimdiye kadar **mozaik gibi tek bir satıhta yığılmış ruhi unsurların irtibatlarını, bunlar arasındaki karşılıklı münasebetleri tetkik etmiştik; bundan sonra sahtan dibe ve dipten üst tabakalara giden şakûli irtibatların tetkikine geçilmek icap eder.** Bu yapıldığı takdirde iki usul arasındaki fark derhal göze çarpacaktır. Filhakika sadece adî bir tecrip ile elde edilmiş bir netice ile doğrudan doğruya hususî bir kabiliyetten, veya senelerin derinden derine kökleştirdiği nehiylerden ve yahut şahsî bir korku veya her hangi diğer şahsî bir temayülden akıp gelen tabii neticeler arasındaki büyük farkın derecesi kolayca tahmin edilebilir. Burada tetkiki icap eden bir şey daha var ki o da temayül (attitude) ile kabiliyet (aptitude) arasındaki şakûli irtibat ve tevetürlerdir: temayülden kastedilen mana yalnız alâkalar, arzular ve şuurlu istekler değil, derin temayüller de dahil olmak üzere şahsî meyillerin heyeti umumiyesidir. Burada ortaya diğer bir mesele çıkıyor: mesleğini söz götürmez bir surette seven ve kendisini tamamen işine veren bir adamın bu istidadı, yapılacak dar «kabiliyet» tecrübesi kadrolarında acaba ne dereceye kadar tezahür ettirilebilir? Buna mukabil teknik tecrübeler göre muayyen bir iş için istidatlı görülen bir adamın ruhunun en derin tabakalarından bu işe taban tabana zıt iştiaqları olup olmadığı da ayrıca tetkik edilmek icap eder. Aynı meseleler zümresine girebilecek cüz'î daha bir mesele var ki o da Alferd Adler'in nazariyesinde «fazlasiyle telâfi» (Surcompensation) dediği şeydir: meselâ bazı ahvalde bir nakise, mevcut maniaya karşı öyle şiddetle mücadele eder, onu o kadar iyi yener ki bu ilk dunluk sahasında şimdi yüksek bir kabiliyet ve tefevvukun

inkışafı görülür. Şimdiye kadar az dikkat edilmiş menfî bir takım telâfîler de vardır: meselâ öyle yüksek kabiliyetler vardır ki bu kabiliyetlerin istediği mesaiyi çok hor görür, ceht ve irade ile kökleştirmez, az alâkalı bulur ve nihayet bu yüksek kabiliyetlerine rağmen muvaffakiyetsizliğe düşebilirler.

Bu husustaki meselelerin diğer bir takımı da **muhtavasında** nazarı dikkate alınmış olan meslekî faaliyetin temayül tabakalarında aldığı müteaddit istinat noktalarının bilinmesidir. Meselâ ferdin birinde bilhassa metin yahut mahir bir temayüller mudilesine tesadüf ediyoruz. Şimdi bu adamın mesleğini bu istikamette seçmesini mi, yahut bu temayüllerin faideli bir istikamette terbiye ve ilâ edilmesini mi, yoksa bunlardan muzir ve dümensiz tek cepheli bir ihtiras yapmasını mı beklemek lâzımdır? Burada bir terzinin istadadındaki süslenme zevkinin iltibaslı manasını, aktris ve dansözlerde şehvî taharruşiyetin rolünü, kasap ve yahut cerrahta hunhar ve «sadık» temayüllerin manasını, tüccarlık, bankerlik ve ilâh... istidatların tamakârlık ile olan münasebetlerini düşünelim.

İşte burada da -ve burada olduğu kadar daha bir çok ahvalde-mevzuubahis olan şey mademki ruhun iki kutupluluk (ambivalence) halidir; bunun tefsirini teşhis etmek ve hele keşfini yapmak son derecede güçtür. Fakat itiraf etmeli ki bu meseleyi nazarı itibare almak bile bir terakki sayılır, ve yazık ki bu terakki bir çok psikoteknikcilerde henüz görülmemektedir.

Bu noktada daha fazla durmadan burada yapabileceğim şey derinlik istikametindeki ruhiyatın mesaimiz için mühim olan daha bir kaç ehemmiyetli meselesine işaret etmektir; bu meyanda meselâ bazı insanların bazı eşyaya ram olmaları meselesi gelir; ezcümle bazı kimseler kuvvetlerini demirde değil de ancak tahta işlerinde, bazıları da kâğıttan ziyade kumaşta kullanabilirler; bunlar bir nevi maddeden ne kadar zevk alırlarsa diğer bir maddeden o nisbette nefret ederler ve nihayet yukarda da zikrettiğimiz yeknasaklık (monotonie), yahut ittirat meselesi gelir. Eğer bir işçi bazı işlerde hiç değişmeksizin senelerce aynı faaliyeti gütmekten dolayı mânevî bezginliğe düşerse yüksek bir kabiliyete malik olmak neye yarar? Mademki son psikoteknik taharriler bu yeknasaklığı yenmek hususunda ferdî kabiliyetlerin tehalüfleri olduğunu göstermiştir; o halde meslekî faaliyet ve muvaffakiyet hususunda filân veya filân tipe ait olmak bugünkü psikotekniğin kullandığı kabiliyet tecrübesinden çok daha mühimdir.

Hatta ruhun derinliklerini gözeten bir ruhiyat telâkkisi psikoteknik usullerimizin tesis ve tadillerinde bize mühim delâletlerde bulunabilir. Bugüne kadar kullanılan testlerde tecrübe yapan alimin gayesi ile tecrübe edilen kimsenin kast ve iradesi mütevafıktı: meselâ tecrübe edilen kimse tecrübe eden adamın istediği neticeyi temin etmeğe şuur ve irade ile teveccüh ederdi. Fakat derinlik ruhiyatının esas fikirlerinden

biri de şudur ki şuurlu çalışma ruhun derin tabakalarını meydana çıkarttığı kadar örtebilir de. Hatta irade, gayret, sabır, ihtimam, şuur, ince noktalara dikkat ve ilâh... denilen hallerin bütün safiyetleriyle görünmeleri şuurlu bir tarzda çalışıldığı zamanlardan ziyade başka bir takım sebeplerden dolayı başka bir gaye takip edildiği zamanlarda vaki olur. Faraza bir teli bükmeyle meşgul olan bir adamı etkik edelim: bu iştiğalin hakikî mahiyetini tayin eden şey, şuurlu bir surette erişmek istenilen gaye değil, bilâkis hemen hiç düşünülmeyen ve umumiyetle tamamen şuursuz kalan bazı surî cihetleridir. Son zamanlarda bir takım psikoteknikçiler (Valentiner, Rolof ve saireler) bu fikri nazarı itibara alarak süjelerinin çalışmasındaki bu gayri iradî âmillerden onların irade ve seciyelerinin evsafı hakkına doğrudan doğruya tefsirler çıkardılar. Psikoteknik usullerinin tek cepheli olduğuna, yani seciye tetkikine hiç itibar etmediğine dair şimdiye kadar yapılan muahezeler malûmdur; işte bu yeni telâkki sayesinde mezkûr noksanın telâfisine de bir yol açılmış demektir. Yalnız her şeyden evel bugün belirmekte olan bu yeni seciye ilmi (caractérologie)nin usullerini artık psikoteknik malzemelerimize kaynaştırmaya açıktan açığa karar verememiz lâzımdır. Burada bilhassa gayri şuuri bir hâlde gelmiş beşerî hattı hareketler zümresine dahil ifade tarzları (Méthodes d'Expression)ni düşünüyorum: meeslâ fiziyonomi hareketleri, konuşma evzâ' ve işaretleri, vücut hareketlerinin tavır ve ritmi, yazının manalı şekli ve saire gibi. İtiraf etmeli ki bu hususlarda hâlâ hüküm süren pek sathî bir takım fikirleri artık bir tarafa atmak, yahut tasfiye etmek lâzımdır. Fakat ne yazık ki ilmî kıymeti haiz olması lâzım gelen bu esas fikirler sırf ticarî bir maksatla çarçabuk çığırından çıkarılıyor ve bu yüzden uzun uzadıya ve inceden inceye tecrübe edilmelerine engel oluyor. Bu karakteristik ifade tarzlarının dahi insanı teşhis etmek hususunda en ciddi bir tarzda tatbik edilebileceğini göstermek için burada Klages'ın [1] ismini zikretmek kâfidir. Ruhیات ve psikoteknik profesyonellerinin (yani bunlarla uğraşmayı kendilerine meslek edinmiş kimselerin) bu meseleleri uzun zamanlar anlamamazlıktan gelmeleri yanlış ve dar bir görüştür; halbuki ruhî ifadelerin ilmî bir ruhıyatına eriştiğimiz nisbette tebrike lâayık olmamız lâzımdır; ve filhakika bugün eski seciye ilmi tecrübelerinden yeni usullerle ayrılan (meselâ filmlerle) bir seciye ilmi başlamıştır.

Sözü bitirmeden evel yeni «personnalistique» fikirlerin pratik tatbikatının imkânı hakkında bir ihtarda daha bulunayım. Kabiliyetlerin psikoteknik teşhisi birbirinden farklı iki meseleye cevap vermeğe mecburdur. Bir taraftan muayyen bir meslek yahut iktisadî bir vazifeye namzet olanların istifasını temin etmek, diğer taraftan hayat ve mesleklere girecek gençleri istidatları olduğu iş ve mesleklere tevcih etmektir. Burada asıl mühim olan mesele ikincisi olduğu halde büyük sanayiın iktisadî bir zaruretle en kabiliyetli işçiler seçmek ihtiyacında bulunması ilk meseleyi

[1] Alman ruhıyatçılarından olup seciye ilmi hakkındaki eser ve tetkikleriyle meşhurdur.

birinci şafa geçirmiştir. Filhakika büyük sınaî teşebbüslerin makinist ve şoför olarak ancak çok dikkatli, çabuk anlayışlı, sabırlı ve ilâh... kimseleri seçmesi menfaatlari iktizasındandır. İşte psikoteknik usuller de diğerleri gibi halli mübrem olan bu meselelerin tazyiki altında inkişaf ettiğinden bilâhara gençleri mesleğe tevcih etmenin içtimai ehemmiyeti anlaşılınca ilk meselenin hallinde kullanılmış olan usuller ikinci meselenin hallinde de otomatik bir surette tatbik edilmek istendi. Fakat bu yanlış tatbik bir çok hatalara götürdü: çünkü mesleğe tevcih etmek meselesi (yani «bu veya şu ferd için en uygun meslek nedir?») ıstıfa meselesinden (yani «bu meslek veya bu iş için en elverişli kimlerdir?») büsbütün başka bir şeydir. Pek tabiidir ki başka meseler başka usuller ister. Psikoteknik, süjenin tek bir sahada mahdud olan (yani alınacak iş için en elverişli olan) kabiliyetinin sadece ıstıfısı ile alâkadardır, ve bu kabiliyete matlûp derecede sahip olmayan bütün fertlere karşı tamamen lâkayttır; mesleğe tevcih işinde ise bilâkis insanın bütün varlığıyla alâkadar olacağından bir meslek intihabında ferdin bütün şahsiyet bünyesinden mülhem olmak ıztırarındadır; fazla olarak burada müracaat eden herkese, hatta evvelce bir meslek isteyip de tetkik neticesinde buna kabiliyetli olmadığı görülen kimselere bile müspet tavsiyelerde bulunmak mecburiyetindedir. Netice şu ki mesleğe tevcih için yapılacak kabiliyet tecrübeleri ıstıfa için yapılan tecrübelerden çok daha fazla şahsiyetin bir farıkası üzerine istinat etmeğe mecburdur; çünkü burada mühim olan şey, kıymeti adediyeler ve kabiliyet profillerinden ziyade bunların «personnalistique» noktai nazardan tefsirleridir. İşte bu tefsir zarureti psikolojik usulün mühim bir tebeddülünü ve aynı zamanda ruhî istikamet tayinine ön ayak olacakların derin bir ruhiyat bilgisine sahip olmalarını ister; sadece cihazların tecrübi tekniklerine ve hesp usullerine hâkim olmak burada tamamen kifayetsizdir.

Diğer taraftan ıstıfa psikotekniğinin dahi bu yeni «personnalistique» görüşe büsbütün yabancı kalmaması lâzımdır. Evvelâ usul itibariyle yabancı kalmamalı; zira, yukarda gördüğümüz gibi hususî bir kabiliyetin tespiti bile unsurî testler mozayikinin basit bir tertibinden daha ötesine giden usullerle mümkündür. Sonra da manevî ve içtimai noktai nazardan yabancı kalmamalıdır; çünkü istihdam edilecek kimseleri psikoteknik ıstıfaya tâbi tutan müesseseler unutmamalıdır ki burada seçilen şey, keyfiyet yahut iktisadî manası bir rakamla ifade edilebilecek makina veya malzeme makulesi şeyler değil, bilâkis meslekî faaliyetleri şahsî hayatlarının bütününden ancak bir parçasını teşkil eden insanlardır.

William Stern

Mustafa Şekip